

*Донка Мангачева*¹

МЕТАКОМУНИКАЦИЯТА – АНТРОПОЦЕНТРИЧНИ ПРОЧИТИ В СЪВРЕМЕННАТА ЛИНГВИСТИКА

Donka Mangacheva

METACOMMUNICATION: ANTHROPOCENTRIC VIEWS IN CONTEMPORARY LINGUISTICS

As an indispensable component of the social interpersonal interaction, metacommunication falls within many fields of study and is considered in the light of different anthropocentric perspectives, which predetermine a specific coverage of problematics, spatial modeling and categorization. During the last decades metacommunication is also a subject of increased interest in the linguistics in its quality of a complex phenomenon linked both with the transmission and interpretation of particular information in the verbal exchange and with the reflection on the speech use and formation of interpersonal relationships.

Keywords: *metacommunication, communication, verbal interaction, interpersonal relationship, phatic function.*

Осмислена като неотменен компонент на социалното междусубектно взаимодействие, метакомуникацията попада в редица предметни области и се разглежда през фокуса на различни антропоцентрични перспективи, предопределящи своеобразно обхващане на проблематиката, пространствено моделиране и категоризация. Метакомуникацията е обект на повишен интерес и в лингвистиката през последните десетилетия в качеството ѝ на комплексно явление, свързано както с подаването и тълкуването на определена информация в словесния обмен, така и с рефлексията върху речевата употреба и формирането на междуличностните отношения.

Ключови думи: *метакомуникация, комуникация, словесно взаимодействие, междуличностни взаимоотношения, фатична функция.*

Осмислена като неотменен компонент на междуличностното взаимодействие, метакомуникацията попада в различни предметни области и се разглежда през фокуса на повече от една антропоцентрична перспектива. В резултат на подобна продуктивна и разнопосочна практика днес са налице ред опити за обхващане на проблематиката, пространственото ѝ моделиране и категоризация. Метакомуникацията е обект на повишен интерес и в лингвистиката през последните десетилетия в качеството ѝ на комплексно явление, свързано както с подаването и тълкуването на определена информация в словесния обмен, така и с рефлексията върху речевата употреба и формирането на междуличностните отношения. Отвъд крехкия консенсус по повод съществуването на особено равнище в интеракцията и неговия обект – самият процес на общуване, няма единно мнение относно конкретния му обхват, типология, критерии за открояване и раздробяване до непосредствена градивна единица. Дискусионен характер имат не само статусът и вътрешният строй на явлението, но и съдържателната страна на термина, с който се назовава. Откритите въпроси в съвременното езиковедие са следствие от приоб-

---

¹ **Донка Мангачева** (Donka Mangatcheva) – доц. д-р, катедра „Испанистика и португалистика“, Факултет по класически и нови филологии, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, mangacheva@uni-sofia.bg

щаването на понятието и обозначението от полето на други хуманитарно-социални науки (антропологията и психологията) и интегрирането му в нови концептуални рамки съобразно специфични цели и задачи.

Терминът „метакомуникация“ (от гр. *meta* – ‘след, за, между’; от лат. *communicare* – ‘приобщавам, свързвам, общувам’) се приписва на британския антрополог и философ Грегъри Бейтсън, който твърди, че го е заимствал от Бенджамин Уорф (Bateson 1979: 116) (макар че наименованието не фигурира никъде в цитираното от Бейтсън произведение). Независимо от смътното му авторство терминът влиза в обращение и набира огромна популярност именно благодарение на публикациите на Бейтсън. Ученият обобщава под този знаменател всякакви изказвания в полето на комуникативния обмен, представителни за разнолики речеви стереотипи, поведенчески схеми и реторични механизми и рефериращи езика като средство за общуване и отношенията между участниците (тяхното мнение за ситуацията, предмета на общуване, събеседника и др.). Според него всяко съобщение съдържа метакомуникативен елемент, т.е. носи информация относно начина, по който следва да се интерпретира друго съобщение, и указва „какви съзнателни или несъзнателни неща, от какъв порядък и вид“² се прикачат към него (Bateson 1987: 146).

Тези и други идеи произлизат от съвместното начинание на Бейтсън и американския психиатър и психотерапевт Юрген Руеш (Ruesch & Bateson 1951) – проект на глобална теоретична рамка за обществените науки, или фундамент на по-нататъшни проучвания върху умствената дейност и поведението на индивида, както и организацията на груповите процеси в широк социокултурен контекст. В споменатото пионерско изследване намира място и метакомуникацията като свършено „нов ред“ комуникация, възникнала в еволюцията на бозайниците и обясняваща някои особено комплексни и дълбоко парадоксални характеристики на междусубектното взаимодействие (Ruesch & Bateson 1951: 209; Bateson 1987: 209, 347–405). Там се появява и дефиницията „комуникация относно комуникацията“, под която авторите разбират „всички разменени реплики и пропозиции относно а) кодификацията и б) взаимоотношенията между комуникантите“. И в двата случая словесната комуникация оперира на „контрастни нива на абстракция“ – метаезиково (в първия) и метакомуникативно (във втория) (Bateson 1987: 183). Общо погледнато, метакомуникацията е всичко, което контекстуализира или оформя посланието, така че участниците да проумеят правилно комуникативното събитие (или в изкривени обстоятелства, да се сблъскат с объркващ поток от противоречиви сигнали – т.нар. „двойно послание“). Тя може да няма словесен израз: „голямата част от метаезиковите и метакомуникативните съобщения остават имплицитни“ (Bateson 1987: 184). Освен това между двете равнища на смисъла в метасъобщението по принцип „не може да се прокара твърда граница“, а и при „много малка промяна в емфазата или тълкуването пропозицията сякаш се измества от едната подкатегория в другата“ (Ruesch & Bateson 1951: 209, 214). Въпреки описаната хлъзгавост и преливност метакомуникацията има положително въздействие върху връзката на индивида с обкръжението: „Способността да се комуникира относно комуникацията, да се коментират собствените смислени действия и тези на околните е съществена за успешните социални отношения“ (Bateson 1987: 221). Метакомуникацията е възможна благодарение на „шаблонността или предсказуемостта на определени събития в по-мощна съвкупност“ – т.нар. „редундантност“, прозираща във всеки речев фрагмент, където адресатът идентифицира пропуски, но „е в състояние да отгатне липсващите звена с по-голям успех от случайно попадение“ (Bateson 1987: 414, 421–423, 414).

Разсъжденията на Бейтсън и Руеш далеч надхвърлят регистрирането и дефинирането на явлениято „метакомуникация“. Учените визират човешкия организъм като саморегулираща се система за обработка на данни и утвърждават идеята, че съществуването въобще е немислимо без комуникацията (със средата и с вътрешния глас), без непрестанния синтез на опита, впримчен в субективното преживяване на ситуацията и отговорен за съхранението на личността. Общуването не се свежда до елементарно предаване на информация, а наподобява игра по определени усвоими правила, някои от които хората съчиняват или откриват в движение и следователно, парадоксално, едновременно следват и не спазват. Смисълът на дадено съобщение винаги е обвързан с контекст, който на свой ред е обграден от „мета-“аспектите на самото съобщение, така че смисълът и контекстът се намират в потенциално парадоксален кръговрат – парадоксален, тъй като адаптационният и съзидателен порив, обуславящ човешката комуникация, е в състояние да дестабилизира вече установени значения и форми

² Всички цитати в текста са преведени от мен. – Бел. авт., Д.М.

на взаимоотношения. Но както утешително заключава Бейтсън, комуникацията не би могла да еволюира без парадоксите на абстракцията: „Тогава животът би бил безкраен обмен от стилизирани съобщения, игра със строги правила, неразведрявана от поврати или хумор“ (Bateson 1987: 198).

Възгледите на Руеш и Бейтсън намират приемственост у школата Пало Алто – група психиатри и терапевти (под ръководството на Бейтсън), които си поставят за цел да проучат принципите, правилата и динамиката на междусубектното взаимодействие. Терминът „метакомуникация“ набира скорост и гражданственост след публикациите на споменатите изследователи, които в продължение на дълги години „диктуват“ интерпретацията на явлението от позицията на най-голям авторитет по въпроса.

Ценен принос на техния проект е заключението, че човешката комуникация протича на многобройни, йерархично свързани равнища, в циркулярна (нелинейна) причинност, а човекът е способен не само да комуникира, но и да коментира комуникацията – тогава опорното съобщение се оформя на едно равнище, а метасъобщението – на друго, по-високо и всеобхватно ниво, т.е. отношенческият аспект класифицира съдържателния (Watzlawick, Beavin Bavelas & Jackson 1967: 54). Най-известната от техните аксиоми за общуването, изведена като метакомуникационен принцип (и отново парадокс) в прагматиката на комуникацията, гласи: „Човек не може да не комуникира“ (Watzlawick et al. 1967: 32, 51). Зад нея стои презумпцията, че поведението няма антипод – то не може да бъде преустановено изобщо. Всеки вид поведение е форма на комуникация (дори евентуалната индикация за антикомуникация представлява метакомуникация), затова комуникацията, органично преплетена с метакомуникацията, е неизбежна и нескончаема. На тази основа в съвременните разработки в областта на теорията за комуникацията и философията се говори за „диалектическо, хетерогенно единство“ между комуникацията и метакомуникацията – равнини с многобройни пресечни точки и преходи една към друга (Mateus 2017: 87). Метакомуникацията действително се разглежда като понятие от втори ред, или рекомуникираща комуникация, но не като излишен, маргинален придатък на основното съобщение. Напротив, приема се, че тя е комуникацията, „разложена до сърцевина“ – нейната „двойна конституция“, или „саморефлексивно усукване на комуникативните процеси“ навън и навътре като лист на Мьобиус (вж. Mateus 2017: 85 – 86).

Групата от Пало Алто задава нов ракурс в осмислянето на метакомуникацията на базата на изведеното от Руеш и Бейтсън разделение между „съобщение“ (съдържателната част на комуникативния акт) и „метасъобщение“ (елементи, които подсказват как да се тълкува съобщението). Върху него се наслаждава разграничението между дигитална комуникация (предаване на информация, приравнено към езиковия израз) и аналогова комуникация (засягаща сетивно-емоционалната страна на общуването, т.е. общото впечатление от контакта, отдавано изключително на разчетените неезикови средства) (Watzlawick et al. 1967: 60–64). Възможността за имплицитност на метакомуникацията, допусната още от Руеш и Бейтсън, позволява и извода, че метакомуникацията е по презумпция невербална и от по-висок логически ранг спрямо дигитализирания вербален канал. Така развитото понятие, категорично отнесено към канала на комуникация, е възприето благосклонно в научните среди и предпоставя много опити за отъждествяване на метакомуникацията с невербалната комуникация. За това вероятно допринася и нарасналият интерес към акустичните, визуалните и други осезаеми измерения на общуването, както и откритието, че по-голямата част от посланието се предава несловесно (вж. Mehrabian & Ferris 1967). Независимо от конкретната причина постепенно се канализира разпространеното и до днес (уви, подвеждащо) впечатление, че метакомуникацията се реализира изключително невербално.

Към него обаче някои специалисти подхождат с резерви и изтъкват, че метакомуникативните сигнали постъпват както по вербален, така и по невербален път и локализирането им единствено във втория сектор е „едновременно твърде ограничаващо и концептуално погрешно“ (Wilmot 1980: 62). И още: „Отношението между вербалните и невербалните аспекти на съобщението не е изоморфно на комуникация и метакомуникация (или на съдържание и отношение, или на факт и емоция или каквато и да е друга елементарна дихотомия)“, напротив – дигиталното и аналоговото кодиране следва да бъдат разположени не в контраст с оглед на изпъкващите различия, а в континуум – в търсене на възможни прилики (Sluzki & Bavelas 1995: 27). Всъщност по този въпрос се произнася твърдо още Бейтсън: „Езикът обикновено подчертава само една страна на интеракцията“ (Bateson 1979: 56). Социологът Бруин Гофман отбелязва уместно, че когато се разчита на „вербалната порция от вербално-жестовия поток“ (както се постъпва обичайно), трябва да се има предвид, че „самите думи, дори най-дежурните,

може да прикриват интеракционалните факти“ (Goffman 1981: 35). Сходна представа личи по-късно и в радикалния поглед на антрополога Рей Бърдуистъл, който дефинира човешкото поведение като „комуникационен поток“ (communicational stream), или съвкупност от многобройни съжителстващи поведенчески модели, и настоява, че „хората не са общували един с друг посредством говоримия език повече, отколкото са живели чрез метаболизма. Речта допринася за общата комуникация така, както метаболизмът е само един аспект от жизнения процес“ (Birdwhistell 1990: 88, 127).

И до днес схващането за метакомуникацията се движи в двете крайности, респ. се прикрепва към коренно различни явления. Най-често се разбира като „невербални сигнали, които модифицират смисъла на словесните изрази“ и по-рядко като „експлицитно обсъждане на комуникативния процес“ (Craig 2016). В това отношение най-балансирано и обобщаващо е мнението на Трунов (2004), според когото метакомуникацията може да се осъществява вербално или невербално, а неин обект може да бъде както вербалната, така и невербалната речева дейност. Повечето лингвисти обаче ограничават понятието изрично до словесното поведение или поне метакомуникацията се разглежда като система от разнородни средства, насочена към „езиковата тъкан на дискурса“ (Прибыток 2015: 378 – 379). На тази основа се извежда палитра от функции на метакомуникативния акт, напр. организация на диалога, конструиране на изложението, поддържане или прекъсване на комуникацията, изясняване или подсигуриране на други комуникативни действия (вж. Wunderlich 1976; Meyer-Hermann 1983; Techtmeier 2001). Подобно гледище е напълно разбираемо – невербалните и паравербалните средства за общуване са неподатливи на всеобемно изучаване и проникателно изясняване от строго езиковедски позиции. Те се класифицират като имплицитна реализация на метакомуникацията – равностойна част от сложния ѝ изразен ресурс с необятен потенциал и роля в инференциалните процедури (вж. Bussmann 1996; Трунов 2004; Andersen 2009).

В езиковедски план разсъжденията върху метакомуникацията се фокусират общо върху генезиса, протяжността и оформянето на самото речево събитие или негов фрагмент: „Това е комуникация относно това как е организирана и протича комуникацията, това е текст относно текста, дискурс относно дискурса, изказване относно изказването“ (Формановская 2012: 146). Нейната същност се описва като „част от общуването, която е насочена към самата себе си, към общуването като цяло и различните му аспекти: езиковата тъкан на дискурса, неговата стратегическа динамика, структурата на обмените и транзакциите – фазите на интеракцията, смяната на комуникативните роли, представянето на теми, взаимодействието с контекста, регулация на междуличностните и социалните аспекти на взаимодействието, нормите на общуване, процесите на обмен на информация и нейната интерпретация, ефективността на канала на комуникация“ (Макаров 2003: 198).

Според едно от най-известните обяснения метакомуникацията се простира на странична, помаловажна писта в разговора – тя допълва базисните комуникативни актове, чрез които се предава фактуалното съдържание и засягат междусубектните отношения и ползотворното общуване (Clark 1996: 241–242). Тази теза обаче среща все повече възражения във времето. Уместно се отбелязва, че метасъобщението има смисъл само във връзка със съобщението, по повод на което е възникнало, затова става дума за „неразривни комуникативно-метакомуникативни комплекси“ (Трунов 2004: 81), в които метакомуникативният елемент може да се приеме за производна величина – вторичен, но не второстепенен феномен, настъпващ в резултат от анализа на първичния компонент (Дубровченко 2011; Кашкин 2011).

Опорно за съвременните лингвистични проучвания върху метакомуникацията е убеждението, че въпросното явление е винаги ориентирано към събеседника, към неговия вътрешен свят и има дълбока рефлексивна основа. Метакомуникацията представлява „отговори на предполагаеми въпроси на събеседника“ – следствие от социалните навици за предвиждане на чуждото мнение и оценка, за изграждане на определен образ в съзнанието на другите и от потребността от тяхното разбиране за собственото поведение. Неин източник е „проективно-емпатичното прогнозиране“, или „способността да виждаш (чуваш) действията (думите) си от страната на събеседника, да ги възприемаш така, както може би ги възприема той“ (Трунов 2004: 80–81). Изпълнението на каквато и да е метакомуникативна операция предполага „рефлексия над езика, речевото поведение и процесите на речевото общуване, а следователно, да се анализира и контролира това, което протича в момента на общуване“

(Теслюк 2017: 188). Образно казано, рефлексията наподобява „поглед в огледало“ (Кашкин 2011: 21) и включва самонаблюдение и надзор на компонентите на речевата ситуация, в т.ч. проверка и потвърждение на активното слушане и разбиране, обследване на количеството и качеството на казаното и др. (Stubbs 1983: 48; Verschueren 1999: 198).

Метакомуникацията като неизменна, фундаментална величина в организацията на междусубектната интеракция се отличава с няколко важни функции. Преди всичко, подsigуряване на словесния обмен, поощряване на взаимното разбиране, регулиране на възприемането и интерпретирането на дадена информация, както и оценяване на подаваните съобщения (свои и чужди). Затова и метакомуникацията се реализира особено интензивно при затруднения или провали в общуването, в опит за предотвратяване на евентуални проблеми или коригиране на реално стечение на обстоятелствата – когато е необходимо договаряне за хода на самото общуване, приписване на „взаимно понятни значения“ на определени условни знакове и „оптимизиране на разбирането“ (Кашкин 2011: 22). В този смисъл тя е и „ефикасен начин за контрол на социалното взаимодействие по време на неговото развитие“ (Nord 2007: 172) и способства за формиране на взаимоотношения между комуникантите (Дубровченко 2011; Стахнова 2013).

Значимостта на контакта в словесния обмен и отчетливата грижа за неговото съхранение и развитие подтиква някои изследователи към съотнасяне на понятията „метакомуникация“ и „фатична функция“, като нерядко терминологичните граници изглеждат условни или съвсем размити. Според някои специалисти метакомуникацията подвластна на фатичната функция на езика, отговорна за изправността и работата на комуникационния канал (Nord 2007). За други въпросната функция е метакомуникационна подкатегория, свързана с направляването на контакта и задържането на вниманието на адресата, както и със сферата на речевия етикет (Поченцов 1981; Стахнова 2013; Прибыток 2015).

Изходна точка в посочените търсения са възгледите на Роман Якобсон относно фатичната функция на езика в комуникацията (пряко насочена към организационната структура на дискурса) и дефиницията на явлениято, в която самият той се позовава на Бронислав Малиновски като първоизточник на термина (Jakobson 1960: 355). Действително полският учен въвежда наименованието „фатичен“ (от гр. *phatos* – ‘разговорен, говорим’), за да обозначи „тип реч, при който се създават връзки на общност (ties of union) чрез обикновена размяна на думи“ (Malinowski 1946: 315). Според него „фатичното общение“ е изражение на човешката природа, на дълбоко кодирания стремеж към близост и удовлетворяване на нуждата от социален контакт. Тази дейност може да бъде окачествена като халосен словообмен, който не цели предаване на съществени сведения, а е задвижен от „простата нужда от компания“. Подобни беседи обаче са само привидно безпредметни – на практика са оправдани в името на съхраняването на контакта между комуникантите (проява на вежливост, предизвикване на симпатия, избягване на неловко мълчание и т.н.). Думите имат изцяло социално предназначение – „те нито са резултат от интелектуална рефлексия, нито непременно предизвикват рефлексия у слушателя“, но са „насъщ елемент на съгласуваното човешко действие“ (Malinowski 1946: 315–316). Именно в кухнята ситуация (общуване заради самото общуване) според Малиновски проличава „обвързващата“ функция на езика във взаимодействието. За този ефект несъмнено пише и Едуард Сапир: когато „не е важно какво се говори, а че изобщо се говори“, изпъква онова свойство на речта, което „напомня колко повече е езикът от просто средство за комуникация“ (Sapir 1949: 17–18).

Фактът, че Малиновски използва единствено термина „фатично общение“ (*phatic communion*), а не „фатична комуникация“ (*phatic communication*) не е засегнат сериозно в по-новата литература и двете названия се срещат алтернативно. Приравняването вероятно се базира на дефиницията на Малиновски за „тип реч“, която отпраща понятието в пределите на езиковата комуникация и на асоциациите с всеизвестния модел на Якобсон.

В трактовката на Якобсон обаче наименованието получава нов заряд – „фатична“ функция изпълняват съобщенията, които основно „установяват, удължават или прекъсват комуникацията, проверяват дали каналът работи [...], привличат вниманието на събеседника или потвърждават неговото трайно внимание“, а наборът от похвати включва „ритуализирани формули и цели диалози, които имат за цел само да поддържат комуникацията“ (Jakobson 1960: 355). Накратко, въпросната функция на езика е обусловена от ролята на междуличностния контакт за осъществяване на диалога и активното присъствие на адресата при възприемане и преработване на поднесената информация.

В общи линии интерпретацията на термина „фатичен“ в разработките на Якобсон е подчинена на специфична теоретико-методологична рамка в комуникативната лингвистика. Вглеждането в канала за връзка наистина навежда на мисълта за изместване от гледището на Малиновски. Фокусът върху детайл от началната обща картина (език – обмен – съвместност – взаимоотношение) откроява мястото на самото средство за комуникация и службата му в полза на речевия контакт. Тук Якобсон подхожда с прецизността и категоричността на юберлингвист, който открива вездещата роля на езика във всеки отрязък на човешката дейност. Той не отрича възможността за водене на безцелна беседа, несвързана с друга дейност на събеседниците или с условията на общуването (даже обратното!), не оспорва необходимостта от словесен мост, който да служи само за подкрепяне и насърчаване на комуникацията, изнасянето на цялата ѝ трайност с оглед на други по-висши цели. Якобсон не се противопоставя на Малиновски, напротив – загатва близост с неговите постановки, заимствайки опорен термин. Но идеята за „общуване заради самото общуване“ е проектирана в по-техническа светлина. Сложен е акцент върху средствата за поддържане на комуникационния канал (в чисто физически и психологически план) и речевостереотипните аспекти на обмена – на този фон избледнява очакването за сплотеност и благополучие като желан краен ефект от взаимодействието.

„Общението“ на Малиновски, изтъкващо социалната страна на общуването, има много по-пространно значение от „комуникацията“ на Якобсон, обвързана с вездещия езиков код и функционалните оси на междусубектното взаимодействие. Оттам всеобхватното „фатичен“ остава като общ термин, но с нееднакъв понятиен обем. Становището на Якобсон относно механизмите на вербалния междуличностен обмен е далеч от интереса на Малиновски към приветливостта като фактор в общуването, към стадността като негов основен подтик и към споделянето като негов изконен смисъл. Далеч е и от волята за вникване в системността и социокултурните детерминанти на комуникативния процес, за долавяне на тежестта им при възприемането на собствената действителност и консолидирането на личността – линията, пронизваща творчеството на Бейтсън. Обектът на наблюдение е един и същ – словесният контакт в неговата дълбочина и пълноценност, но пречупен през своеобразна перспектива. Представите на тримата учени за комуникацията са в някаква степен комплементарни: Якобсон набляга на структурно-функционални параметри, Малиновски – на първопричини и аксиологични характеристики, а Бейтсън – на генеративни и регулативни фактори.

Фатичното измерение, описано от Якобсон, не може да бъде механично приравнено към оригиналния замисъл на Малиновски, който няма нищо общо с коментирането на канала на комуникацията, а подчертава зависимостта между речевото събитие като определен дейностен жанр и изграждането на взаимоотношения между комуникантите. Споменатото измерение не може да бъде отнесено еднозначно и към нередукционистките схващания на Бейтсън за сцеплението между комуникацията и метакомуникацията по пътя към смисъла, вложен в езиковото средство, действието или взаимодействието, или за поведението като динамичен конструктор от вербални и невербални съобщения, здраво споени и съвместно влияещи върху рецепцията и контекстуализацията в стохастичния ритъм на общуването.

Същевременно обаче трите гледни точки се разполагат в мрежа от отношения, опасваща една ефирна, вечно интригуваща реалност – досегът и сближаването с друг човек благодарение на езика. Някои паралели и частични застъпвания са обозрими от позициите на съвременните лингвистични тенденции, с преразгледано съдържание на съответните опорни понятия и оперативни терминологични единици. Мотивирано е тясното виждане за естеството на метакомуникацията (т.е. комуникация относно комуникацията с помощта на езика) и ситуирането ѝ по-скоро на епизодично (отколкото на релационно) равнище (макар че двете нива се оформят и интерпретират реципрочно) (вж. Wilmot, 1980). Уместно е извеждането на дълбоката ѝ психологическа основа (рефлексията по повод хода и развоя на общуването), както и осмислянето на основното ѝ предназначение в процесуален план (обезпечаване на надежден канал за комуникация и ефективно възприемане на информацията, управление на дискурсивното взаимодействие, организация на речта, контрол и преценка на собственото и насрещното речево поведение). Издържано е убеждението, че изучаването на метакомуникацията предоставя обяснение за регулацията на речепроизводството и междусубектната интеракция, за повишаването на нейната резултатност чрез смяна на комуникативните роли, внимание към словесния контакт (установяване, поддържане или прекъсване) и (само)коригиране, структуриране и квалифициране на съобщението,

формулиране на отношението на комуникантите към предмета на обсъждане и използвания израз. И накрая, логично е взирането в многоликите роли на съответните вербални средства и засичането на индивидуални функционални стойности на метакомуникативните сигнали, напр. фатична – насочена конкретно към комуникационния канал и ангажирането на адресата, метаезикова – ориентирана към избора на форма, оценка на въздействието ѝ и т.н.

Изследователският интерес към статуса на метакомуникацията е предопределен от съзнаването на нейната значимост в междуличностното взаимодействие. Същността на явлението изкрystalизира въз основа на различни антропоцентрични (антропологични, психологически и езиковедски) прочити на метакомуникацията, в средоточието на фасетъчни представи за единния обект – комплексната, многопластовата природа на човешкото общуване. Дискусиите относно мястото, ролята и обхвата на метакомуникацията засягат основно измеренията на нейния обект и особеностите на реализацията ѝ. От появата на термина „метакомуникация“ в научния свят трактовката му е претърпяла сериозни изменения и се движи от опростенческото възприятие за невербален знак, съпровождащ речта, до абсолютизирания самостоятелен речев фрагмент, поел специални функции и смислов товар. Днес преобладава разбирането, че метакомуникацията, макар и явление от втори порядък, е интегрална част от информационния обмен, с принос в тълкуването на словесната изява и изграждането на личностни взаимоотношения. Разликите в интерпретацията на понятието, както и селективните изменения в терминологичната семантика са следствие от реонтологизацията на концепти през призмата на сродни или погранични парадигми, и по-нататъшното фрагментиране на гносеологичната проблематика в зависимост от диференцираната аналитична схема. Качественото развитие на прилагания теоретико-методологичен подход онагледява закономерната тенденция за надграждане в научните търсения, раздвоено между стремежа към приемственост, задържане на традиционния опит и потребността от преосмисляне на постигнатото и фиксиране на еволюиращото знание.

ЛИТЕРАТУРА³

- Дубровченко 2011:** Дубровченко, Е. М. Специфика метакомуникации как особого типа общения. *Lingua mobilis*, 2(28), 79–82. // **Dubrovčenko 2011:** Dubrovčenko, E. M. Specifika metakomunikacii kak osobogo tipa obeteniya. *Lingua mobilis*, 2(28), 79–82.
- Кашкин 2011:** Кашкин, В. Б. Метакомуникация в пространстве обыденного и научного познания. *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»*. Вып. 1, 21–27. // **Kaškin 2011:** Kaškin, V. B. Metakomunikacija v prostranstve obydenного i naučnogo poznaniya. *Vestnik TvGU. Seriya «Filologiya»*. Vyp. 1, 21–27.
- Макаров 2003:** Макаров, М. Л. *Основы теории дискурса*. Москва: ИТДГК «Гнозис». // **Makarov 2003:** Makarov, M. L. *Osnovy teorii diskursa*. Moskva: ITDGG «Gnozis».
- Почепцов 1981:** Почепцов, Г. Г. Фатическая метакомуникация. Сусов, И. П. (отв. ред.). *Семантика и прагматика синтаксических единств*. Калинин: КГУ, 52–59. // **Počepcov 1981:** Počepcov, G. G. Fatičeskaya metakomunikacija. Susov, I. P. (otv. red.). *Semantika i pragmatika sintaksičeskikh edinstv*. Kalinin: KGU, 52 – 59.
- Прибыток 2015:** Прибыток, И. И. *Основы синтаксиса английского языка: Учебное пособие*. Москва: Флинта. // **Pribytok 2015:** Pribytok, I. I. *Osnovy sintaksisa anglijskogo yazyka: Učebnoe posobie*. Moskva: Flinta.
- Стахнова 2013:** Стахнова, О. В. К вопросу о фатической стороне речевого общения. *БГУ: Актуальные вопросы филологии, педагогики и методики преподавания иностранных языков: сборник научных трудов*. Вып. 1, 208–215. // **Stahnova 2013:** Stahnova, O. V. K voprosu o fatičeskoj storone rečevogo obšteniya. *BGU: Aktual'nye voprosy filologii, pedagogiki i metodiki prepodavaniya inostrannyh yazykov: sbornik naučnyh trudov*. Vyp. 1, 208–215.
- Теслюк 2017:** Теслюк, Н. П. Понятие «метакомуникация» в лингвистике и теории коммуникации. *Вестник МДПУ имя И. П. Шамякина*, 2(50), 186–190. // **Tesljuk 2017:** Tesljuk, N. P. Ponjatие «metakomunikacija» v lingvistike i teorii komunikacii. *Vestnik MDPU imâ Ī. P. Šamâkina*, 2(50), 186–190.
- Трунов 2004:** Трунов, Д. Г. Вербальная и невербальная метакомуникация. *Материалы II Международной конференции «Коммуникация: концептуальные и прикладные аспекты (Коммуникация – 2004)»*. 24–28 мая 2004 г. Ростов н/Д: Изд-во ИУБиП, 80–81. // **Trunov 2004:** Trunov, D. G. Verbal'naja i neverbal'naja metakomunikacija. *Materialy II Meždunarodnoy konferencii «Kommunikacija: konceptual'nye i prikladnye aspektu (Kommunikacija – 2004)»*. 24–28 maja 2004 g. Rostov n/D: Izd-vo IUBiP, 80–81.
- Формановская 2012:** Формановская, Н. И. *Коммуникативный контакт*. Москва: Издательство ИКАР. // **Formanovskaja 2012:** Formanovskaja, N. I. *Kommunikativnyy kontakt*. Moskva: Izdatel'stvo IKAR.

³ Источниците на руски език са транслитерирани съгласно нормите на ISO 9: 1995. – Бел. авт., Д.М.

- Andersen 2009:** Andersen, P. A. Metacommunication. Littlejohn, S. W. & K. A. Foss (Eds.). *Encyclopedia of communication theory*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 650–654.
- Bateson 1979:** Bateson, G. *Mind and Nature. A Necessary Unity*. New York: E. P. Dutton.
- Bateson 1987 [1972]:** Bateson, G. *Steps to an Ecology of Mind. Collected Essays in Anthropology, Psychiatry, Evolution and Epistemology*. Northvale, NJ, London: Jason Aronson Inc.
- Birdwhistell 1990:** Birdwhistell, R. L. *Kinesics and Context: Essays on Body Motion Communication*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bussmann 1996:** Bussmann, H. *Routledge Dictionary of Language and Linguistics* (translated and edited by G. Trauth, & K. Kazzazi). London/New York: Routledge.
- Clark 1996:** Clark, H. H. *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Craig 2016:** Craig, R. T. Metacommunication. Jensen, K. B. & R. T. Craig (EIC), Pooley J. D. & E. W. Rothenbuhler (AE). *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy* [electronic resource]. Malden, MA: John Wiley & Sons, Inc., 1–8.
- Goffman 1981:** Goffman, E. *Forms of Talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hübler 2011:** Hübler, A. Metapragmatics. Bublitz, W. & N. R. Norrick (Eds.). *Foundations of pragmatics*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 107–136.
- Jakobson 1960:** Jakobson, R. Closing Statement: Linguistics and poetics. Sebeok, T. (Ed.). *Style in language*. Cambridge, MA.: M.I.T. Press, 350–377.
- Malinowski 1946 [1923]:** Malinowski, B. The problem of meaning in primitive languages. Ogden, C. K. & I. A. Richards (Eds.). *The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*, Supplement I. New York: A Harvest Book/ Harcourt, Brace and World, Inc., 296 – 336.
- Mateus 2017:** Mateus, S. Metacommunication as Second Order Communication. *KOME: An International Journal of Pure Communication Inquiry*, 5(1), 80–90.
- Mehrabian & Ferris 1967:** Mehrabian, A. & S. R. Ferris. Interference of attitudes from non-verbal communication in two channels. *Journal of Consulting Psychology*, 31(3), 248–252.
- Meyer-Hermann 1983:** Meyer-Hermann, R. Vers une définition (non-fonctionnelle) de la métacommunication. *Langage et société*, 24, 3–35.
- Nord 2007:** Nord, C. The Phatic Function in Translation: Metacommunication as a Case in Point. *Belgian Journal of Linguistics*, 21(1), 171–184.
- Ruesch & Bateson 1951:** Ruesch, J. & G. Bateson (Eds.). *Communication: The Social Matrix of Psychiatry*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Sapir 1949:** Sapir, E. *Language, Culture and Personality: Selected Essays edited by D. G. Mandelbaum*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press.
- Sluzki & Bavelas 1995:** Sluzki, C. E. & J. B. Bavelas. A Note on Meta-communication (with a Prologue by J. B. Bavelas). Weakland, J. H. & W. A. Ray (Eds.). *Propagations: Thirty years of Influence from the Mental Research Institute*. New York: Haworth, 27–36.
- Stubbs 1983:** Stubbs, M. *Discourse Analysis: The Sociolinguistic Analysis of Natural Language*. Oxford: Blackwell.
- Techtmeier 2001:** Techtmeier, B. Form und Funktion von Metakommunikation im Gespräch. Brinker, K., G. Antos, W. Heinemann & S. F. Sager (Eds.). *Text und Gesprächslinguistik/Linguistics of Text and Conversation. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung/An International Handbook of Contemporary Research*, Vol. 2. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1449–1463.
- Verschueren 1999:** Verschueren, J. *Understanding Pragmatics*. London: Edward Arnold Ltd.
- Watzlawick, Beavin Bavelas & Jackson 1967:** Watzlawick, P., J. H. Beavin Bavelas & D. D. Jackson. *Pragmatics of human communication a study of interactional patterns, pathologies, and paradoxes*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- Wilmot 1980:** Wilmot, W. W. Metacommunication: A Re-Examination and Extension. Nimmo, D. (Ed.). *Communication Yearbook*, 4. New Brunswick, NJ: Transaction Books, 61–69.
- Wunderlich 1976:** Wunderlich, D. *Studien zur Sprechakttheorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.